

K PŘÍSTUPNOSTI VZDĚLÁVACÍHO PROSTŘEDÍ STUDENTŮM VYSOKÝCH ŠKOL SE ZDRAVOTNÍM POSTIŽENÍM VE SPOJENÉM KRÁLOVSTVÍ VELKÉ BRITÁNIE A SEVERNÍHO IRSKA A V ČESKÉ REPUBLICE

Lenka Krhutová

1. CO JE PŘÍSTUPNOST VZDĚLÁVACÍHO PROSTŘEDÍ?

Z pohledu konkrétního obsahu zahrnuje pojem „vzdělávací prostředí“ celou řadu aspektů podílejících se na procesu vzdělávání. Z mikro úrovně pohledu se jedná jak o samotné učebny, laboratoře, knihovny, studovny a jejich materiální a technologické vybavení, tak o přímé aktéry vzdělávání – studující, pedagogy a další zaměstnance školy – na studijních odděleních, v knihovnách, na sekretariátech, v centrech informačních technologií, útvech technického zabezpečení atd. Lze zde zahrnout rovněž využívané pracovní postupy, výukové metody apod. Z pohledu mezo úrovně patří mezi významné prvky organizace školy, systém vnitřních norem, úroveň řízení, formální i neformální aktivity školy, její lokalizace a samozřejmě finanční zdroje atd. Makroúroveň vzdělávacího prostředí pak představují socioekonomické, politické, legislativní, kulturní, environmentální a další faktory té které země včetně jejich zasazení do mezinárodního kontextu.

Obsah sousloví „přístupnost vzdělávacího prostředí“ je rozmanitý a lze na něj rovněž nahlížet z mnoha úhlů. Jedná v rámci výše naznačených úrovní, a jednak také z pohledu subjekt – objekt procesu vzdělávání, kdy roli sehrávají do jisté míry i osobnostní charakteristiky aktérů včetně jejich individuálních sociálních, kulturních, prostorových, ekonomických a dalších možností.

S ohledem na rozsáhlé pole témat se úžeji zaměříme na oblast systémových podmínek pro vytváření přístupného vzdělávání studentům vysokých škol s postižením, a sice na oblast legislativních norem a dalších normativních aktů a procesů. Z této perspektivy provedeme komparaci situace ve Spojeném království Velké Británie a Severního Irsku¹ dále také UK nebo Spojené království) a v České republice v kontextu probíhající vzdělávací reformy v ČR. Úvodem se

však krátce zastavíme u rámcového kontextu pro legitimizaci požadavků přístupnosti vzdělávacího prostředí.

2. LEGITIMITA POŽADAVKŮ NA PŘÍSTUPNÉ VZDĚLÁVACÍ PROSTŘEDÍ

„Právo vždy představovalo jeden ze základních regulativů sociálního chování jedinců, společenských skupin i celé společnosti. [...] představuje významnou oblast sociálního života, současně je to však i základní prvek (element) kultury.“ (*Věčeřa, Urbanová 1996: 7,57*) Právní norma jako jediná ze všech sociálních norem poskytuje člověku nebo instituci současně i normativní oprávnění (subjektivní právo) jako možnost domáhat se pod tlakem legální sankce určitého právního jednání jiného člověka (nebo instituce). Zákony a další normativní právní akty působí rovněž různými způsoby na etické a hodnotové postoje lidí.

Legitimizace požadavků na přístupné vzdělávání lidí s postižením založená na etickém principu a potvrzená právní cestou je věc jedna, zavádění do praxe je však věcí druhou. V průběhu let se ukazuje, že i přes základní nastavení společnosti vůči lidem s postižením v ČR, které vnímají sami lidé s postižením obecně jako vstřícné, potýkal a potýká se proces prosazování rovných příležitostí včetně jejich přístupu ke vzdělání mimo (donedávna nazývané) speciální školy s celou řadou obtíží. Žádný právní předpis totiž nemůže nikdy plně zajistit rovné zacházení v neformálním světě (neformální vztahy a postoje), který je pro reálné naplňování rovných příležitostí nezbytný. Mnohdy zde máme co do činění se subjektivními i institucionálními předsudky a stereotypy, které se zásadním způsobem podílejí na tom, jak bude konkrétní právní norma naplňována.

Existence právních norem, jejichž cílem je zajistit, aby lidé se zdravotním postižením měli stejná práva jako ostatní lidé, je reálným opuštěním přístupu sociální dobročinnosti, který byl až do nedávné doby převažujícím názorem vůči lidem s postižením prakticky ve všech dosavadních civilizovaných společnostech.

¹ Tj. Anglie, Skotsko, Wales, Severní Irsko.

Změna ve vnímání a postojích jednotlivců i skupin ve smyslu „člověk se zdravotním postižením – objekt péče a charity“ směrem k pojetí „člověk s postižením – subjekt práv“ je však velmi dlouhodobá a trnitá (srov. *Křhutová*, 2005, 2008).

Za první právní normu v oblasti rovných příležitostí ve vzdělávání na mezinárodní úrovni lze považovat článek 26 Všeobecné deklarace lidských práv a svobod OSN z roku 1948, v němž se konstatuje právo každého na vzdělání, které má být stejně přístupné všem podle schopností.² Klíčovou legislativní událostí v oblasti lidských práv a nediskriminace lidí s postižením na celosvětové úrovni je pak přijetí mezinárodní Úmluvy o právech osob se zdravotním postižením OSN v prosinci roku 2006³, která v článku 24 ustanovuje právo osob se zdravotním postižením na vzdělání s cílem realizovat toto právo bez diskriminace a na základě rovných příležitostí a zajištění inkluzivního vzdělávacího systému na všech úrovních včetně celoživotního vzdělávání, včetně poskytování přiměřené úpravy a podpory podle individuálních potřeb.⁴

3. SPOJENÉ KRÁLOVSTVÍ VELKÉ BRITÁNIE A SEVERNÍHO IRSKA

3.1. Pohled do historie

Spojené království je v přístupu k řešení životních podmínek lidí s postižením ve srovnání s ostatními evropský-

mi zeměmi velmi radikální. Je to mimo jiné dáno historickým vývojem, kdy se britští političtí aktivisté zejména z řad lidí s postižením účastnili hnutí za nezávislost lidí s postižením v USA. Toto hnutí mělo svůj počátek ve dvacátých letech minulého století s těžištěm aktivit v letech šedesátých až osmdesátých (srov. *Braddock, Parish* 2000, *Campbell, Oliver* 2001, *Charlton* 2000, *Shakespeare* 2006 ad.) V roce 1990 vyústily výsledky politických aktivit v USA v přijetí prvního zákona v celosvětové historii, který byl cíleně zaměřen na zajištění rovnoprávných podmínek a odstraňování diskriminace lidí s postižením primárně v oblasti bydlení, zaměstnanosti a v přístupu ke zboží a službám.⁵

O pět let později byl přijat zákon na obdobné bázi ve Spojeném království pod názvem Disability Discrimination Act 1995 (DDA). V něm byl explicitně stanoven požadavek zákazu diskriminace v zaměstnávání, v přístupu ke zboží, zařízením a službám⁶, při koupi nebo pronájmu pozemků či nemovitostí a v dopravě. Přes existující školský zákon v UK však bylo i nadále možné, aby vzdělávací instituce nebyly studentům s postižením přístupné, stejně jako je tomu v současné době v ČR. V zásadě tak vznikl paradox, kdy sice byly zákonem DDA vytvářeny podmínky pro vyšší míru zaměstnanosti lidí s postižením, avšak nebyla stejně systémově řešena otázka přístupnosti ke kvalifikačním předpokladům pro výkon povolání, tj. ke vzdělání.

Seďm let po přijetí Disability Discrimination Act 1995 byl zaveden jako dodatek k DDA Special Educational Needs and Disability Act 2001 (SENDA), který se snaží zajistit rovný přístup ke vzdělání a nediskriminaci lidí s postižením i v této oblasti. o doplnění zákona DDA ve vztahu k vysokému školství bude následně samostatně pojednáno.

Níže uvádíme výběr normativních aktů pro oblast zdravotního postižení v UK, úplný přehled lze vyhledat například v databázi zákonů UK.⁷

- *Disability Discrimination Act 1995 (DDA)* – vztahuje se na všechny součásti UK
- *Special Educational Needs and Disability Act 2001* – vztahuje se na Anglii, Skotsko a Wales – vztahuje se na Anglii, Skotsko a Wales

² Na tomto místě nelze nezmínit, že celosvětové prvenství myšlenky vzdělávání pro všechny včetně lidí s postižením patří Janu Ámosi Komenskému, byť na její právní ukotvení bylo potřeba dalších 300 let.

³ V současné době (březen 2009) prochází tato úmluva v ČR ratifikačním procesem. Úmluvě předcházely dva významné ne-právní dokumenty, a sice *Světový akční program OSN zaměřený na osoby se zdravotním postižením z roku 1982*, který obsahuje historicky první ustanovení svého druhu ohledně vyrovnávání příležitostí pro osoby se zdravotním postižením vůbec. Druhým jsou *Standardní pravidla pro vyrovnávání příležitostí osob se zdravotním postižením OSN z roku 1993*. Přestože neměla právní závaznost, ve své době představovala převratný mezinárodní instrument ochrany, neboť stanovila právo občanské spoluúčasti lidí s postižením jako mezinárodně uznané lidské právo.

⁴ Je potřebné kriticky reflektovat skutečnost, že požadavek rovnosti je dnes sice obecně přijímán, problém je však v tom, že existuje velké množství různorodých a mnohdy neslučitelných názorů na to kde, jak a v čem by se měla rovnost uplatňovat. Ačkoliv právní ukotvení konceptů rovnosti má v zásadě jednotící charakter, zcela jinak je tomu v jejich pojetí sociologickém, kde jsou významně sporné a úzce souvisejí s tématy distributivní spravedlnosti. Srov. *Keller, Tvrđý* (2008), kteří se v své publikaci mj. věnují otázce, proč přetrvávají nerovnosti v přístupu ke vzdělání a jmenovitě se věnují polemice „zda vůbec existuje něco jako nerovnost šancí na vzdělání“.

⁵ American with Disability Act 1990 (ADA).

⁶ Služby, resp. nediskriminační poskytování služeb se zde vztahovalo a vztahuje i na soukromé vysoké školy v UK.

⁷ The UK Statute Law Database [online]. 2009 [cit. 2009-02-15]. URL: <www.statutelaw.gov.uk/AZIndex.aspx>.

- › *Disabled Persons (Services, Consultation and Representation) Act 1986* – nevztahuje se na Skotsko
- › *Disability Living Allowance and Disability Working Allowance Act 1991*
- › *Disability (Grants) Act 1993* – vládní granty pro fondy Nezávislý život ad.
- › *The Disability Discrimination Act 2005 and the Disability Equality Duty* – pro Anglii a Wales
- › *Disabled Persons Act 1989* – pro Severní Irsko
- › *The Special Educational Needs and Disability Order 2005 (SENDO)* – pro Severní Irsko
- › *Disability Discrimination Order 2006 (DDO)* – pro Severní Irsko
- › *Education (Disability Strategies and Pupils' Educational Records) Act 2002* – pro Skotsko
- › *Education (Additional Support for Learning) Act 2004* – pro Skotsko.

3.2. Přístupnost vzdělávacího prostředí pro studenty se zdravotním postižením v UK

3.2.1. Legislativa v UK

Jak již bylo uvedeno, většina vzdělávacích subjektů včetně veřejných vysokých škol nebyla v UK zákazem diskriminace ve vzdělávání zákonným způsobem vázána. Poté, co byl zákon DDA z roku 1995 doplněn o Special Educational Needs and Disability Act 2001 (SENDA), který se stal současně jednou z částí zákona DDA, se explicitní zákaz diskriminace rozšířil také na místní školské úřady, školy včetně vysokých škol, koleje, další poskytovatele vzdělávání dospělých a další služby spojené se vzděláváním.⁸

Z dikce SENDA, resp. již příslušnou zakomponovanou čtvrtou částí zákona DDA, musí nově i tyto subjekty provádět přiměřená opatření a úpravy tak, aby bylo zajištěno, že lidé s postižením nemají v oblasti vzdělávání podstatnou nevýhodu v porovnání s lidmi bez postižení, a mají tedy stejnou příležitost k využití služeb v oblasti vysokoškolského vzdělávání.⁹ Tato povinnost se vztahuje na všechny činnosti a zařízení vysokoškolské instituce a fáze vzdělávacího

procesu včetně (Codex of Practice 2009, upraveno autor-kou textu):

- › všech aspektů výuky, tj. přednášky, laboratorní práce, práce v terénu, pracovní stáže, školení, semináře a další setkání, poskytování studijních a informačních materiálů v dostupných /alternativních formátech, podpora flexibilních metod výuky, možnost delší lhůty pro ukončení studijního kurzu apod.
- › výzkumných aktivit
- › eLearningu, distančního vzdělávání
- › zkoušení a hodnocení
- › výukových zdrojů, jako jsou knihovny a počítačové vybavení atd.
- › poradenství a dalších podpůrných služeb
- › stravovacích, ubytovacích, případně rekreačních zařízení
- › přístupu do budov a jejich vybavení (uplatňování principů univerzálního designe, tzv. „designe for all“).

Dalším rozšířením zákona DDA s účinností od roku 2006 je oblast legislativní úpravy pro činnosti veřejných orgánů (mezi něž patří také veřejné vysokoškolské instituce), které jsou tímto zákonem vázány k tomu, aby (DDA 2005):

- › odstraňovaly protiprávní diskriminaci osob se zdravotním postižením
- › podporovaly rovné příležitosti pro osoby se zdravotním postižením
- › vylučovaly obtěžování osob s postižením
- › podporovaly pozitivní postoje vůči osobám se zdravotním postižením.

Uvedená novelizace zákona představuje zcela nový přístup, který je zaměřený spíše na institucionální změny než na úpravy pro jednotlivce a umožňuje tak podle našeho názoru systémověji, komplexněji a pružněji ovlivňovat aktuální potřeby praxe.

3.2.2. Hodnocení činnosti vysokých škol v UK

Kohoutek (2008: 11) s odkazem na autory *Kise* a *Tremblaye* uvádí, že „základními formami aplikace/přístupu k zajišťování kvality ve vysokém školství jsou: akredita-ce, hodnocení a audit“, a dále podává výkladové rozlišení obsahu uvedených pojmů. Diskuse k tomuto tématu by byla nepochybně velmi zajímavá, není však předmětem naší studie, proto se omezíme na jejich zjednodušenou interpretaci a v kontextu tématu přístupnosti vysokých škol studentů s postižením.

⁸ Tj. všechny aktivity spojené se školou včetně stravování ve škole, školních výletů, exkurze a jiné školní aktivity (škola v přírodě, sportovní aktivity atd.)

⁹ Zde je na místě uvést, že tato průlomová změna byla doprovázena příslušným uvolněním financí z rozpočtu UK, zejména pro investiční účely v rámci zpřístupnění budov školských institucí.

Akreditaci v oblasti vysokého školství lze obecně vnímat jako osvědčení o kvalitě akademické instituce a jí poskytovaných vzdělávacích služeb.¹⁰ Situace za hranicemi ČR je v tomto směru velmi různorodá. Některé země mají nezávislé agentury, které poskytují akreditace a/nebo dohlížejí na průběh vzdělávacího procesu (například USA), zatímco jiné země mají akreditace vázány na vládní strukturu (obvykle ministerstva). Některé země akreditace vyžadují, jiné je považují za dobrovolné. Systém akreditací a hodnocení kvality vysokých škol je ve Spojeném království odlišný od situace v ČR, je víceúrovňový a jeho přiblížení by vyžadovalo zpracování samostatné studie. Máme-li v základu za to, že pro UK platí DDA se zakomponovanou částí pro vzdělávání SENDA, a je tedy vytvořen legislativní rámec pro vytváření přístupného vzdělávání, pak bude možná zajímavější sledovat, jak nastavený rámec v průběhu realizace toho procesu funguje.

V tomto smyslu je nezbytné zmínit existenci a činnost agentury The Quality Assurance Agency for Higher Education (dále QAA), která poskytuje služby pro UK v oblasti vysokoškolského vzdělávání prostřednictvím externího institucionálního auditu a hodnocení vysokých škol, jejichž výsledky jsou zveřejňovány, přičemž se předpokládá, že každá vysokoškolská instituce má své vlastní systémy pro nezávislé ověření kvality a účinnosti svých systémů pro zajišťování kvality.

QAA postupuje při hodnocení podle kodexu Code of Practice for the Assurance of Academic Quality and Standards in Higher Education, který stanovuje standardy kvality vysokoškolských institucí.¹¹ Kodex má deset oddílů a jedním z nich je i samostatná oblast zaměřená na kvalitu školy ve vztahu ke studentům se zdravotním postižením. Tento oddíl obsahuje 24 pravidel ve smyslu komplexního souboru určitých norem jakosti ve vztahu ke studentům s postižením. Mimo jiné uvedená část kodexu uvádí:

„studenti se zdravotním postižením jsou nedílnou součástí akademické obce. Výchozím bodem je předpoklad, že zajištění podmínek k jejich studiu ve smyslu 'přístupný a odpovídající ustanovení' není něčím navíc, něčím 'dalším', ale že jde o součást celkových služeb, které vzdělávací instituce

poskytuje. Kvalita vzdělávacích aktivit, které škola nabízí studentům s postižením, musí být zajištěna ve stejném rozsahu a kvalitě jako u ostatních studujících.“ (Code of Practice 2009)¹²

Dále se zde uvádí:

„Instituce by měly zajistit, aby ve všech svých koncepcích, procedurálních postupech a činnostech včetně strategického plánování a alokace zdrojů věnovaly pozornost prostředkům umožňujícím účast studentům s postižením ve všech oblastech akademického a společenského života včetně přístupu k odborným stáží v zahraničí a výzkumným programům.“ (tamtéž).

QAA je zaměřena zejména na veřejnoprávní vysoké školy. Pro privátní sektor ve vysokém školství je významná činnost britské akreditační rady The British Accreditation Council for Independent Further and Higher Education (BAC). Ve její akreditační příručce (aktuální pro rok 2008–2009) je rovněž obsaženo ustanovení k zajištění přístupného vysokoškolského vzdělávání studentům s postižením. Zatímco veřejnoprávní školy jsou povinny řídit se čtvrtou částí zákona DDA (SENDA), pro privátní školy je ze strany BAC doporučováno řídit se primárně třetí částí zákona DDA, který upravuje přístupnost služeb, tedy i vzdělávacích služeb mimo veřejnoprávní sektor. (Accreditation 2009: 59)

3.2.3. Centra podpory studentům se zdravotním postižením na vysokých školách v UK

Centra podpory studentům se zdravotním postižením na vysokých školách se ve Spojeném království sdružují do asociace National Association of Disability Practitioners (NADP), profesního sdružení fyzických a právních

¹⁰ Srov. *Koboutek*, 2008: 10-11, odkazující na práce *Harveye a Greenové*, kteří podávají šest hlavních vymezení pojmu kvalita v kontextu vysokého školství.

¹¹ Například hodnocení postgraduálních studijních programů (Ph.D.), hodnocení procesu a podmínek přijímacího řízení vysoké školy, kodex praxe pro hodnocení studentů a další, viz Code of Practice 2009.

¹² Příkladem preference mainstreamingu a postavení studentů a zaměstnanců s postižením ve vysokoškolském prostředí může být prezentace politiky vnějších i vnitřních vztahů a prezentace témat studia a práce při zdravotním postižení na Univerzitě v Leedsu (UK). Při studiu internetových stránek univerzity je zřejmé, že studenti a zaměstnanci školy s postižením, jakož i uchazeči o studium a/nebo zaměstnání, jsou nevyčleňováni z ustanovení univerzity a vyčleňování jsou pouze v případě, jedná-li se důvodně o otázky bezpečnosti a ochrany zdraví. Na stránkách univerzity není téma zdravotního postižení explicitně „vytknuto před závorku“, služby Disability Service jsou však velmi rozsáhlé, ucelené a je zřejmé, že jsou rovnocennou součástí komplexu služeb poskytovaného univerzitou. Politika mainstreamingu (Equality and Diversity), jejíž součástí vedle jiných je oblast zdravotního postižení, je zřetelně deklarována a univerzitou hodnocena a je rozpracována ve všech směrech a strategiích rozvoje univerzity (viz University of Leeds 2009).

kých osob, které pracují v oblasti terciárního vzdělávání a podílejí se na řízení nebo poskytování služeb pro studenty s postižením. Asociace zpracovává pravidla, postupy a příklady dobré praxe, řídí se svým etickým kodexem, poskytuje členským subjektům vzájemnou podporu, právní služby, realizuje konference a další vzdělávací akce apod.¹³

4. ČESKÁ REPUBLIKA

4.1. Pohled do historie

Historické, kulturní, politické a další aspekty společenského vývoje v České republice nejsou s podmínkami v UK v souvislosti s naším tématem v zásadě příliš srovnatelné. Nicméně stejně jako v UK, také pro vzdělávání lidí s postižením v České republice byl v minulosti typický přístup dnes označovaný jako segregace (Michalík 2005: 60) nebo selektivní (Barton, Armstrong 2000: 702), a tedy – z dnešního pohledu – v rozporu s pravidly a principy sociálního začleňování. Jeho hlavním rysem byla cílená a výhradní koncentrace dětí, žáků a studentů v tehdejších speciálních školách zaměřených na jednotlivé typy zdravotního postižení bez možnosti volby vzdělávání v hlavním vzdělávacím proudu.

Získání vysokoškolského diplomu bylo pro lidi s postižením v ČR do devadesátých let minulého století možné více méně jen v řádu jednotlivců. Těch, kdo měli pro studium buďto mimořádně příhodné osobní podmínky v podobě podpory rodiny nebo přátel a/nebo jej získali s mimořádným vypětím. Vysoké školy byly téměř bez výjimky bariérové a prakticky neexistovaly podpůrné nástroje pro tento typ vzdělávání. Dnes je přes řadu obtíží situace významně příznivější, mimo jiné i proto, že se téma stalo součástí některých deklarovaných opatření na úrovni vládních dokumentů a samotné vysoké školy rozšiřují síť středisek podpory studentů s postižením. Dosud v ČR však v této oblasti chybí zřetelné a jasné legislativní ukotvení včetně provádění cílených systémových opatření. Počet studentů a absolventů se zdravotním postižením na vysokých školách v ČR se přesto každoročně zvyšuje, což je dáno i demografickým vývojem „populace integrovaných“ v primárním a sekundárním školství, která již dospěla do věku vysokoškoláků.

¹³ Seznam členských institucí – univerzit a ostatních členů viz NADP 2009.

4.2. Přístupnost vzdělávacího prostředí pro studenty se zdravotním postižením v ČR

4.2.1. Legislativa v ČR

Právo každého na vzdělání v české legislativě zajišťuje v článku 33 Listina základních práv a svobod z roku 1991. Významný krok ve vzdělávání lidí s postižením představuje školský zákon z roku 2004¹⁴, jehož záměrem je nastavit podmínky pro nediskriminaci a rovný přístup ve volbě vzdělávací cesty v oblasti primárního s sekundárního vzdělávání. Zákon mj. vytváří podmínky pro inkluzivní vzdělávání dětí, žáků a studentů s postižením, při němž se uplatňuje právo na vzdělání pomocí specifických forem a metod vzdělávání a právo na vytvoření zvláštních podmínek, které jejich vzdělávání umožní.¹⁵ Školský zákon je pro budoucí legislativu v oblasti terciárního vzdělávání podle našeho soudu významný tím, že se skrze něj zřetelně ukazuje, jak členitě a provázaně je téma inkluzivního vzdělávání studentů a s postižením.

V oblasti vysokoškolského vzdělávání jsou v současné době podmínky rovného přístupu ke vzdělávání v závazné právní normě zmíněny pouze v jediném, nepříliš výrazném ustanovení § 1, písm. b) zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů, v platném znění (dále jen zákon) takto:

„Vysoké školy jako nejvyšší článek vzdělávací soustavy jsou vrcholnými centry vzdělanosti, nezávislého poznání a tvůrčí činnosti a mají klíčovou úlohu ve vědeckém, kulturním, sociálním a ekonomickém rozvoji společnosti tím, že [...] umožňují v souladu s demokratickými principy přístup k vysokoškolskému vzdělání, získání odpovídající profesní kvalifikace a přípravu pro výzkumnou práci a další náročné odborné činnosti.“

Tato formulace neodpovídá současnému dění a požadavkům doby a předpokládá se, že s novelizací legislativy v oblasti terciárního vzdělávání budou právní normy reflektovat nastalé změny. Ty kromě jiného (mezinárodní kontext-

¹⁴ Zákon č. 561/2004 Sb. o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), v platném znění, včetně příslušných prováděcích právních norem.

¹⁵ Jde o tzv. podpůrné prostředky – kompenzační, rehabilitační a učební pomůcky, poskytování pedagogicko – psychologických služeb, asistent pedagoga, snížení počtu žáků ve třídě nebo jiná úprava organizace vzdělávání zohledňující speciální vzdělávací potřeby žáka atd.

ty, požadavky EU na implementaci zásad rovných příležitostí a rozmanitosti¹⁶, atd.) přirozeně vyplývají i z již zmíněného faktu, kdy se počátkem devadesátých let otevřela v ČR cesta k inkluzivnímu vzdělávání dětí s postižením na běžných základních, a poté i středních školách, a tehdejší prvňáčci dorůstají do věku, kdy je studium na vysoké škole pro ně již časově aktuální otázkou. Možnost dosažení vyššího stupně vzdělání se pak může promítat do potenciálně vyšší šance získat zaměstnání, což je u této skupiny populace v ČR i jinde ve světě výrazně obtížnější než u absolventů bez zdravotního postižení. (srov. *Novosad* 2008: 22, 26)

Z výše uvedeného se dá tedy logicky očekávat vyšší připravenost těchto uchazečů o studium na nároky vysokoškolského studia. K tomu je však nezbytné vytvořit podmínky jak studentům s postižením včetně uchazečů, tak také pedagogům a dalším zaměstnancům vysokých škol v rámci systémových opatření na úrovni vládní i na úrovni jednotlivých vysokých škol a dalších vlivných subjektů.

Aktuálními stavu vysokoškolského zákona odpovídá i vyhláška Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy (MŠMT) č. 42/1999 Sb., o obsahu žádosti o akreditaci studijního programu, v platném znění, která se otázkami zajištění „přístupných vzdělávacích programů“ nezabývá. Dále viz část 4.2.2. Hodnocení kvality činnosti vysokých škol v ČR.

Podmínky pro rovný přístup lidí s postižením k vysokoškolskému vzdělání jsou v současné době deklarovány některými dalšími dokumenty na národní úrovni, které však nemají právní sílu a nejsou tudíž vymahatelné, nelze jimi dosáhnout subjektivního práva. V roce 2004 byl schválen strategický vládní dokument Střednědobá koncepce státní politiky vůči občanům se zdravotním postižením (na období 2004–2009), který obsahuje v čl. IV.1.2 ustanovení:

„Předpokládá se další rozvoj možností vysokoškolského vzdělání pro občany se zdravotním postižením. Prostřednictvím dostupných normativních a finančních nástrojů bude stát dbát na zvyšování přístupnosti vysokých škol a zajištění nediskriminačního přístupu ke studentům se zdravotním postižením.“ (Střednědobá, 2004)

Ještě před uvedenou strategií vznikly na počátku devadesátých let národní plány zaměřené na mezioborová řešení potřeb občanů se zdravotním postižením, v současné době je (do konce tohoto roku 2009) aktuální Národní plán podpory

a integrace občanů se zdravotním postižením 2006–2009.¹⁷ V oblasti vzdělávání je jeho základní cíl situován do oblasti primárního a základního školství, nicméně pro oblast vysokých škol obsahuje dvě formulovaná opatření, a to:

„Ve vyšších odborných školách a na vysokých školách věnovat zvláštní pozornost organizaci vzdělávacích programů distančního vzdělávání zaměřeného na jednotlivé typy zdravotních postižení: zejména zrakové, sluchové, tělesné postižení. Ve speciálním zákonu o ověřování a uznávání výsledků dalšího vzdělávání zohlednit vzdělávací potřeby občanů se zdravotním postižením ve smyslu jejich celoživotního učení.“ (Opatření 1.17.)

„Pokračovat v grantové a dotační podpoře vysokých škol s cílem podpořit projekty zpřístupnění možností vysokoškolského vzdělání pro občany se zdravotním postižením.“ (Opatření 1.18)

Na úrovni krajů jsou vytvořeny Programy rozvoje kraje, které jako střednědobé strategické dokumenty reflektují také problematiku skupin obyvatelstva ohrožených sociálním vyloučením. Přibližně polovina krajů v ČR má v současné době rovněž zpracovanou samostatnou koncepci zaměřenou cíleně na řešení mezioborových témat zdravotního postižení v podobě Krajských plánů vyrovnávání příležitostí pro občany se zdravotním postižením. Uvedené dokumenty obvykle obsahují části zaměřené na rovné příležitosti ve vzdělávání a lze z nich explicitně odvodit příslušné pojetí přístupu ve vztahu k lidem s postižením (včetně celoživotního vzdělávání).

4.2.2. Hodnocení činnosti vysokých škol v ČR

Witzany ve svém příspěvku k diskusi o kvalitě studia shrnuje formy a prostředky hodnocení kvality univerzitního vzdělávání:

„Mezi nejčastější formy a prostředky hodnocení kvality univerzitního vzdělávání patří interní hodnocení, jako např. hodnocení výuky a profesorů studenty, hodnocení vypracovaná

¹⁶ Známe jako již dříve zmíněné „equality and diversity“.

¹⁷ V období devadesátých let do současnosti byly přijaty následující národní plány a pro vnímavého čtenáře může být zajímavý kvalitativní posun vývoje postavení lidí s postižením, který se odráží v použité terminologii názvů plánů: (1) *Národní plán pomoci zdravotně postiženým občanům 1992–1994*; (2) *Národní plán opatření pro snížení negativních důsledků zdravotního postižení 1995–1998*; (3) *Národní plán vyrovnávání příležitostí pro občany se zdravotním postižením 1998–2005*; (4) *Národní plán podpory a integrace občanů se zdravotním postižením 2006–2009 (poslední aktualizace na základě usnesení vlády ČR ze dne 27. 6. 2007 č. 710)*.

universitními komisemi ustanovenými pro tento účel, vypracování závěrečných zpráv o činnosti university, hodnocení externími znalci (peer review) a hodnocení prováděné nezávislými externími evaluačními agenturami (národními a mezinárodními). [...] Udělení akreditace na dobu určitou, které se zakládá na objektivních metodách evaluace, je významným akcentem podporujícím kvalitu university a její průběžné hodnocení. Společným východiskem a současným předpokladem pro objektivní posouzení kvality vzdělávání musí však být shoda v otázce „co je to kvalita studia“ a jaká kritéria mohou být použita pro její hodnocení a ověření.“ (Witzany, 2009)

Vnímání pojmu „kvalita vysokých škol“ je téma k široké a dlouhodobé diskusi a není předmětem tohoto pojednání,¹⁸ obrátíme proto naši pozornost primárně k otázce, zda vůbec je téma zdravotního postížení a přístupnosti vysokoškolského vzdělání studentům s postížením v současné době v ČR předmětem pozornosti či zájmu subjektů, které stanovují nebo se podílejí na stanovení závazného rámce kritérií pro posuzování a hodnocení kvality studijních programů nebo vysokoškolských institucí.

Akreditační komise

Orgánem, který uděluje v ČR akreditace a de facto tedy licence k realizaci studijních programů veřejných i soukromých vysokých škol, je vládou jmenovaná Akreditační komise (AK), která ze zákona a podle svého statutu „hodnotí činnost vysokých škol a kvalitu akreditovaných činností a zveřejňuje výsledky hodnocení“, a dále „posuzuje další záležitosti týkající se vysokého školství, které jí předloží ministr a vydává k nim stanovisko.“¹⁹

Postavení jediného akreditačního subjektu pro vysoké školy má v procesu zajišťování kvality v ČR zcela zásadní charakter daný tím, že není-li udělena akreditace, program se nerealizuje. I když tento samotný akt udělení akreditace nemůže z principu věci následně zajistit reálnou kvalitu provádění vysokou školou deklarovaných vstupů, má se za to, že znatelně nekvalitní programy by neměly akreditačním „sítím“ v zásadě vůbec projít.

Pro zjištění položené otázky, nakolik je téma rovného přístupu a diverzity přítomno v požadavcích AK na kvalitu vzdě-

lávacích programů a/nebo institucí, byly analyzovány klíčové dokumenty s názvy:²⁰

- › Standardy Akreditační komise pro posuzování žádostí o akreditaci, rozšíření akreditace a prodloužení doby platnosti akreditace studijních programů a jejich oborů
- › Náležitosti žádosti o akreditace, jejich rozšíření a prodloužení platnosti u bakalářských a magisterských studijních programů – platné od 1. 1. 2006 (Doporučená forma podkladů pro posuzování žádostí o akreditace bakalářských / magisterských studijních programů – akreditace jejich rozšíření a prodloužení platnosti akreditace)
- › Hodnocení Akreditační komisí
- › Příručka pro posuzovatele

Z analýzy uvedených dokumentů AK vyplývá, že přístupnost studijních programů studentům s postížením není v současné době řešena, v žádném z uvedených dokumentů není požadavek související s tématem rovného přístupu a diverzity uveden ani naznačen.

Rada vysokých škol

Rada vysokých škol (RVŠ) je orgánem reprezentace vysokých škol podle § 92 odst. 1 písm. a) zákona o vysokých školách.²¹ Zřizuje pracovní komise pro různé okruhy činností (legislativní, ekonomická, pro vědeckou činnost atd.), mezi nimi také Komisi pro vzdělávací činnost a Komisi pro kvalitu vysokých škol a jejich hodnocení.

V Programovém prohlášení RVŠ na období 2006-2008 se v bodu 4. Vzdělávací činnost uvádí:

²⁰ Dokumenty byly analyzovány na základě elektronických informačních zdrojů uvedených na internetových stránkách MŠMT v příslušných odkazech Akreditační komise ve dnech 16. – 18. 2. 2009. Dokumenty jsou dostupné na URL <<http://www.msmt.cz/vzdelavani/akreditacni-komise>>.

²¹ Zabývá se rozvojem, ekonomickým zabezpečením, právní úpravou, činností, organizací a řízením vysokých škol a zásadními věcmi dotýkajícími se rozvoje, činnosti a zájmů vysokých škol a jejich učitelů, studentů a zaměstnanců, zaujímá k nim stanoviska a doporučení pro MŠMT a jiné orgány a instituce. RVŠ projednává a přijímá stanoviska zejména k návrhům na přípravu, tvorbu a rozpis státních rozpočtových prostředků pro vysoké školy, zákonů a jiných právních předpisů, na zřízení (rozdělení, zrušení) vysokých škol, na organizaci a složení Akreditační komise a na zřízení a ustavení poradních orgánů Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy a na zřízení nebo zrušení ústavů a pracovišť v resortu Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy, jejichž předmětem činnosti jsou věci vysokých škol a vysokoškolského vzdělávání.

¹⁸ Další zdrojovou odbornou literaturu k tématu lze nalézt například v příspěvcích publikace Chvátalové, Kohoutka a Šebkové 2008.

¹⁹ § 84 odst. 1 zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů v platném znění.

„RVŠ bude zaměřovat svoji pozornost i k problematice vzdělávání handicapovaných osob s cílem vytvářet jim důstojné podmínky, aby mohly plnohodnotným způsobem absolvovat vysokoškolská studia v co nejširším spektru studijních programů a oborů.“ (*Programové prohlášení RVŠ, 2007*)

Bilanční a hodnotící zpráva o činnosti Rady vysokých škol v období 2006–2008 (*Bilanční a hodnotící zpráva, 2008*) však tomuto bodu prohlášení a jeho zhodnocení pozornost nevěnuje.

4.2.3. Centra podpory studentům se zdravotním postižením na vysokých školách v ČR

Poradenská centra a centra podpory studentům se zdravotním postižením se v současné době v ČR nesdružují jako je tomu v UK. Prvními centry v ČR byla Akademická poradna a poradna pro zpřístupňování studia lidem se zdravotním postižením na Technické univerzitě v Liberci a centrum Tereza při ČVUT v Praze, obě s rokem vzniku 1992. Postupně centra vznikala a vznikají na dalších vysokých školách. Dominantní pozici zaujímá v současné době z hlediska rozsahu, komplexity a četnosti poskytovaných služeb středisko Teiresiás na Masarykově univerzitě v Brně.²²

Po letech příprav byla v loňském roce (2008) založena Asociace vysokoškolských poradců, o.s. (AVŠP). Má formu občanského sdružení s celostátní působností a podle článku II. Statutu Asociace:

„sdružuje akademické pracovníky a další zaměstnance působící na vysokých školách (nesdružuje tedy právnické osoby, pozn. autorky studie), kteří poskytují studijní, psychologické, speciálně-pedagogické a profesní poradenství včetně dalších souvisejících poradenských, informačních a facilitačních služeb studentům vysokých škol, zájemcům o studium na vysokých školách a a dalším klientům, jimž jsou uvedené služby určeny.“ Asociace zřizuje odborné sekce, mezi nimi také sekci speciálně-pedagogického poradenství.²³

SHRNUTÍ

Předloženou studii jsme se pokusili nastínit rozdíly mezi podmínkami přístupného vzdělávacího prostředí studentům se zdravotním postižením ve Spojeném království Velké Bri-

tánie a Severního Irsku a v České republice. Zatímco v UK existuje řada nástrojů pro realizaci přístupného vysokoškolského vzdělávacího prostředí včetně transparentního systémového řešení, v České republice jsme – z pohledu systémových řešení – teprve na počátku cesty. Rozdíly v obou zemích jsou podle našeho soudu determinovány zejména odlišným společenským vývojem v obou zemích a s ním související úrovně legislativních a dalších opatření včetně možnosti finančních nástrojů k provedení změn. V procesu očekávaných změn v ČR ve světle vzdělávací reformy vysokého školství se však nepochybně můžeme setkat také s „parametry mentality“, která je v české, moravské a slezské zemi více než v UK spojena s „pečováním“.

Uvážíme-li, jak dlouhou cestu muselo projít Spojené království v otázkách přístupnosti vysokoškolského vzdělávání a že proces systémových nastavení pro zpřístupňování byl dokončen²⁴ vlastně teprve nedávno, můžeme se podle našeho názoru do budoucna dívat relativně optimisticky. Přinejmenším z toho důvodu, že cesta jej již naznačená, je známý směr a lze se nechat inspirovat – bez nutnosti nekritického přejímání vzorů a s respektem k podmínkám v naší vlastní zemi.

Otázkou, zde nerozpracovanou, která si však zaslouží pozornost, je postavení a role zástupců lidí s postižením a organizací lidí s postižením v procesu vytváření standardů kvality vysokého školství v UK i v ČR. Nabízí se i celá řada dalších otázek a témat, které nebyly a nemohly být v rozsahu studie pojednány a které čekají na své zpracování. Otázkou, která v souvislosti s tématy zpřístupňování studia bývá obvykle upozaděna, je, že v tomto procesu zdaleka nejde nejen o studenty, ale také o zaměstnance a potenciální zaměstnance s postižením, pedagogy a další, jimž přístupné vzdělávací prostředí vysokých škol umožní plné rozvinutí jejich potenciálu. Nakonec – i studenti s postižením budou (jsou) jednou absolventy a absolventi nacházejí uplatnění mimo jiné i na svých alma mater nebo v jiných vysokoškolských institucích.

V závěru si dovolueme shrnout – co považujeme za inkluzivní vysokoškolské vzdělávání a přístupné vzdělávací prostředí pro studenty a zaměstnance se zdravotním postižením. Podle našeho soudu je toto vzdělávání a prostředí utvářeno vědomím a uznáním, že:

- začleňování a nevyčleňování studentů a zaměstnanců se zdravotním postižením je v zájmu akademické obce a ško-

²² Seznam poradenských center lze nalézt v Přehledu 2009.

²³ Dále zřizuje sekce studijního poradenství, psychologického poradenství, profesního/kariérového poradenství a sekci celoživotního vzdělávání, URL: <<http://www.asociacevsp.cz>>.

²⁴ Pokud lze o dokončení jako takovém vůbec někdy hovořit.

- ly jako celku (potažmo státu i dalších vlivných subjektů jako takových),
- › studenti/zaměstnanci s postižením mají obecně ve srovnání se studenty/zaměstnanci bez postižení obvykle složitější podmínky pro studium/pracovní aktivity a mají potřeby na úpravy studijních/pracovních podmínek odpovídající danému zdravotnímu postižení,
 - › a že tyto potřeby jsou oprávněné, tzn. legitimní a že při jejich uplatňování nejde o neopodstatněné úlevy a zvýhodňování, nýbrž o akceptaci důsledků daných možnostmi a limity zdravotního postižení,
 - › stejně jako ostatní studenti také studenti s postižením řídí své vlastní studium a jsou odpovědní za plnění studijních a se studiem spojených povinností,
- › je potřebné klást důraz na individualitu studentů/zaměstnanců a variabilitu individuálních potřeb i při stejném typu zdravotního postižení včetně jejich proměnlivosti v čase,
 - › je potřebné vytvářet systémové rámce provádění aktivní politiky rovného přístupu a diversity na úrovni národní i na úrovni jednotlivých vysokých škol.

Mgr. Lenka KRHUTOVÁ, Ph.D.

Ostravská univerzita v Ostravě

Fakulta sociálních studií

lenka.krhutova@osu.cz

Literatura

1. *Accreditation Handbook UK 2008–2009*. [online]. 2006 [cit. 2009-02-20]. British Accreditation Council for independent further and higher education. URL: <www.the-bac.org/accreditation/handbooks/ahuk0809.pdf>.
2. *American with Disability Act 1990 (ADA)*.
3. BARTON, L., ARMSTRONG, F. *Cross-Cultural issues and Dilemas. Handbook of Disability Studies*. p. 693–710. London: Sage Publications 2000.
4. *Bilanční a hodnotící zpráva o činnosti Rady vysokých škol*. Leden 2006 – listopad 2008. Nedatováno.
5. BRADDOCK, L. D., PARISH, S. L. *An Institutional History of Disability*. Handbook of Disability Studies. p. 11-68. Sage Publications. London 2000.
6. CAMPBELL, J., OLIVER, M. *Disability Politics. Undertaking Our Past, Changing Our Future*. Routledge. London and New York 2001.
7. *Code of practice for the assurance of academic quality and standards in higher education [online]*. [cit. 2009–02–15]. URL: <www.qaa.ac.uk/academicinfrastructure/codeofpractice/section3/default.asp>.
8. *Disability Discrimination Act 1995 (DDA)*
9. CHARLTON, J. I. *Nothing about us, without us. Disability oppression and Empowerment*. University of California, Press. California 2000.
10. CHVÁTALOVÁ, A., KOHOUTEK, J., ŠEBKOVÁ, H. (eds.) *Zajišťování kvality v českém vysokém školství*. Aleš Čeněk. Plzeň 2008.
11. KELLER, J., TVRDÝ, L. *Vzdělanostní společnost? Chrást, výtah a pojišťovna*. SLON. Praha: 2008.
12. KOHOUTEK, J. Teoretické přístupy k zajišťování kvality vysokého školství. In CHVÁTALOVÁ, A., KOHOUTEK, J., ŠEBKOVÁ, H. (eds.) *Zajišťování kvality v českém vysokém školství*. Aleš Čeněk. Plzeň 2008.
13. KRHUTOVÁ, L. Diskriminace lidí se zdravotním postižením, od pojmu k realitě. *Sborník z I. konference o stavu lidských a občanských práv osob se zdravotním postižením*. NRZP ČR. Praha 2005, s. 49–57.
14. KRHUTOVÁ, L. Etika ve veřejné správě ve vztahu k občanům se zdravotním postižením. In KRHUTOVÁ, L. et al. 2005. *Občané se zdravotním postižením a veřejná správa*. Univerzita Palackého v Olomouci a Výzkumné centrum integrace zdravotně postižených v Olomouci. Olomouc 2005.
15. KRHUTOVÁ, L. Od paternalizmu k lidským právům – veřejná správa a občané se zdravotním postižením. *Sborník příspěvků ze VII. konference Vzdělávání úředníků ve veřejné správě*. Ministerstvo vnitra. Praha 2005, s. 47–57.
16. KRHUTOVÁ, L. Rovné příležitosti ve vzdělávání – cesta k profesnímu uplatnění studentů se speciálními potřebami. In ZEŽULKOVÁ, E., KRHUTOVÁ, L. *Studenti se speciálními potřebami na vysoké škole. Studenti se senzorickým postižením*. Ostravská univerzita v Ostravě. Ostrava 2008.
17. KRHUTOVÁ, L. . Participace či tokenismus? Poznámky ke zpřístupňování vysokých škol studentům a pedagogům se zdravotním postižením. In *Vysokoškolské studium bez bariér*. Technická univerzita v Liberci Liberec 2008, s. 63–69.
18. *Listina základních práv a svobod 1991*.
19. MICHALÍK, J. Vzdělávání. KRHUTOVÁ, L. et al. 2005. *Občané se zdravotním postižením a veřejná správa*. Univerzita Palackého v Olomouci a Výzkumné centrum

- integrace zdravotně postižených v Olomouci. Olomouc 2005, s. 59–65.
20. *Národní plán podpory a integrace občanů se zdravotním postižením na období 2006–2009 přijatý usnesením vlády ČR ze dne 17. 8. 2005 č. 1004*. 2005. Praha: Úřad vlády ČR.
 21. *National Association of Disability Practitioners. Member Institutions*. [online]. 2006 [cit. 2009-02-20]. URL: <www.nadp-uk.org/membership/institutional.php>.
 22. NOVOSAD, L. Aktuální situace a vybrané problémy zpřístupňování vysokoškolského studia studentům se speciálními potřebami. *AULA 15*, 2008, s. 22–30.
 23. *The UK Statute Law Database. 2009*. [cit. 2009-02-15]. URL: <www.statutelaw.gov.uk/AZIndex.aspx>.
 24. *Programové prohlášení Rady vysokých škol na období 2006–2008*. [online]. 2007 [cit. 2009-02-20]. URL: <www.radavs.cz/clanek.php?c=694&oblast=9>.
 25. *Přehled informačních a poradenských pracovišť vysokých škol v ČR*. [online]. 2007 [cit. 2009-02-20] Praha: Univerzita Karlova v Praze. URL: <www.asociacevsp.cz/>.
 26. SHAKESPEARE, T. *Disability Rights and Wrongs*. Routledge. Oxon 2006.
 27. *Střednědobá koncepce státní politiky vůči občanům se zdravotním postižením schválená usnesením vlády ČR ze dne 16. června 2004, č. 605*. Úřad vlády ČR. Praha.
 28. *Quality assurance and disability* [online]. 2006 [cit. 2009-02-20]. URL: <http://www.open.ac.uk/inclusiveteaching/pages/legal-and-professional-requirements/quality-assurance-and-disability.php>
 29. *Úmluva o právech osob se zdravotním postižením OSN 2006*.
 30. University of Leeds [online]. 2009 [cit. 2009-02-15]. URL: <http://www.leeds.ac.uk/>.
 31. VEČEŘA, M., URBANOVÁ, M. *Základy sociologie práva*. Masarykova univerzita v Brně a Doplněk. Brno 1996.
 32. *Všeobecná deklarace lidských práv a svobod OSN 1948*.
 33. *Vyhláška Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy (MŠMT) č. 42/1999 Sb., o obsahu žádosti o akreditaci studijního programu, v platném znění*.
 34. WITZANY, J. *Príspevek k diskusi o kvalitě studia. Česká konference rektorů*. [online]. 2006. [cit. 2009-02-20]. URL: <www.open.ac.uk/inclusiveteaching/pages/legal-and-professional-requirements/quality-assurance-and-disability.php>.
 35. *Zákon č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů, v platném znění*.
 36. *Zákon č. 561/2004 Sb. o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), v platném znění*.

Résumé

Accessibility of Higher Education to Students with Disabilities in the United Kingdom and the Czech Republic

The study deals with the description and partial analysis of accessibility of universities and colleges to students with disabilities in the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland and in the Czech Republic. The introduction of the study is focused on the general term “accessibility in education environment” and on legitimacy of the requirement for accessibility in education environment. The main

part of the study is concentrated on the systemic framework of accessibility, which – except funding – is composed especially of: current legislation on this area within historical context in both countries, quality and activity assessment of the universities and colleges and system of support for the students with disabilities. The final part of the study contains theses on conditions of inclusive academic education and active policy of equality and diversity both on the national and particular university levels.

